

Mr. Bak" ⁴⁾, waar zij „een chocolaatje en een glaasje mol" (bier) savoueerden „onder faueur van een lustig musijkje van vier Duitsche deerens, die zig alhier adresseerden." Blijkbaar dus een clubje vrouwelijke straatmuzikanten, dat de verschillende ontspanningsgelegenheden in de stad afliep, waar kooplieden van buiten Utrecht elkander plachten te ontmoeten om zaken te doen. Het jaarmarktgedeelte op de Mariaplaats en in de Mariakerk werd voor een tweede maal bezocht, maar helaas ook ditmaal gaf het bezoek geen aanleiding om dieper in te gaan op hetgeen daar te koop was. De heeren tafelden dien dag tot 's avonds acht uur „wanneer (wij) gezamentlijk op de Catharinaplaats de voltiering van kleine Fransche kindertjes ⁵⁾ zagen in een grote tent en in praesentie van een menigte Utrechtsche heeren en dames van den eersten rang. Diverteerden ons en na deze comédie, dien nacht redelijk laat in het Zwijnshoofd, by Brouwer ⁶⁾, in gezelschap van meer andere en onder een musiekje van een troep Duitsche musikanten."

Ook deze ooggetuigen lichten helaas slechts een tipje op van het gordijn, dat de faits et gestes der 18e eeuwse Utrechtsche kermis aan ons oog houdt onttrokken. Maar dat tipje is voldoende om den indruk te te wettigen, dat het Utrecht in kermistijd niet aan attracties ontbrak.

W. G. v. R.

1) Een afbeelding van de „Plaats Royaal" honderd jaar later in: G. A. Evers, Utrecht als Koninklijke Residentie. De „Plaats Royaal" stond ter plaatse van de huidige St. Willibrorduskerk.

2) Navorscher 1895.

3) = sluw.

4) Aan het Wed(?).

5) Volwassen koorddansers werden niet toegelaten, blijkbaar wel kinderen.

6) Later „De Liggende Os" aan het Vredenburg.

UTRECHT IN ROMANVORM.

FAUST, LEO. De clowns. Utrecht [, 1941]. 8°.

De hoofdpersonen in dit boek zijn drie Utrechtsche jongens, die door de burgerlijke levensopvatting hunner bovendien eigenzinnige moeder maatschappelijk mislukken. De oudste, die medicus moest worden, ontvlucht het huis, komt in Amerika terecht, werkt daar in circussen, heeft buitengewoon succes als clown en sterft schattig. Zijn millioenen-erfenis mag slechts dan aan zijn broers ten goede komen, wanneer ook zij den artisten-loopbaan kiezen. De één had het intusschen tot concierge der r.k. begraafplaats, de ander tot hardlooper gebracht. Zij wagen den kans en ook zij slagen in hun pogen om het circuspubliek te vermaken. Zij blijven te Utrecht wonen en daar kan niemand hun welstand en levenswijs in een groot huis aan het Oorsprongpark verklaren, omdat ze slechts elders optreden. De Utrechtsche lezers zullen dit verhaal ongetwijfeld met aandacht volgen en trachten de Utrechtenaren, die er met veel bijzonderheden in beschreven worden, te identificeren. Ook de teekening van huis en woonwijk is zóó, dat de lezer den historischen achtergrond van het verhaal gaat zoeken. Vele gedeelten van het boek zijn goed en pakkend geschreven, doch in sommige stukken schiet de schr. in uitbeeldingskracht te kort.

E.

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT"

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 FEBRUARI
1942

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

17e JAARGANG
Nº 2

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

De algemeene (jaar)-vergadering zal vermoedelijk op Woensdag 25 Maart a.s. worden gehouden. Nadere mededeelingen daaromtrent zullen in het eerstvolgende nummer van het Maandblad worden gedaan.

EEN WEEFINRICHTING TE UTRECHT IN 1780.

(Voortzetting van blz. 5).

De hierboven genoemde termijnen van 1 Maart en 1 April wekken den indruk, dat Monsieur Smit zijn werkzaamheden reeds vroeger heeft aangevangen, dan in het contract was voorzien. Uit de resolutiën van de Directeuren blijkt hieromtrent niets en evenmin over den gang van zaken. Wij willen veronderstellen, dat de Heeren hunne nieuwe onderneming nu en dan met hunne hooge tegenwoordigheid hebben vereerd, maar zij hebben het niet noodig gevonden om van hunne bevindingen iets in geschrifte vast te leggen. Evenmin schijnt van de administratie, die voor den duur van het bestaan der onderneming, hoe kort dan ook, er toch moet zijn geweest, zelfs maar iets te zijn bewaard. Toch is er een kink in den kabel gekomen: nog vóór het einde van hetzelfde jaar 1780 werd de fabriek stilgezet en den werkbaas Smit ontslag verleend. Twee extra-ordinaris vergaderingen, waar alle Directeuren tegenwoordig waren, nl. op 14 en 16 December, zijn aan de zaak gewijd. Hoe gaarne zouden wij weten, welke de „rijpe overweging" en de „gewichtige redenen" zijn geweest, die hen tot het eenparig genomen besluit hebben gebracht. Het resolutieboek licht ons daarover niet in, maar gezien den nadruk, die in vroegere besluiten gelegd werd op het behalen van eenig voordeel, ligt het vermoeden voor de hand, dat de financiën bij de beslissing grooten invloed hebben uitgeoefend. Zoo spoedig mogelijk zou de fabriek worden stilgezet en aan Smit werd met het einde van de loopende week, d.w.z. op Zaterdag 16 December, aldus besloot men den 14en, de dienst opgezegd. De twee weefgetouwen en de scheermolen, welke gereedschappen hij volgens contract voor den prijs van f 80.— weder moest terugnemen, wilden de Heeren

hem overlaten, opdat hij met zijn zoon weder voor eigen rekening zou kunnen werken. Daarenboven zou hem in geld of stoffen nog een som of een waarde van f 36.— worden uitgekeerd, hetgeen het Resolutieboek dan op een gezamenlijk bedrag van f 117.— becijfert. Daarmede zou hem zijn volgens contract nog verschuldigde loon gedurende drie maanden zijn afbetaald. Aan Smit bleef de verplichting opgelegd om eventueel nog verlangde inlichtingen te geven en hij zou uiteraard rekening en verantwoording moeten doen van zijn beheer.

In de vergadering van 16 December werden ter uitvoering van de bovenomschreven besluiten nog enkele nadere regelingen getroffen. Smit zou magazijn en werkplaats nog eenigen tijd in gebruik mogen houden en de weefgetouwen naar zijn woning overbrengen. Den scheermolen zou hij nog eenigen tijd op de werkplaats moeten laten.

De Directeuren beloofden hem en zijn zoon Cornelis nog eenigen tijd werk te bezorgen en ook gaven zij hem een voorschot op zijn loon. Eindelijk kreeg hij een bedrag van f 67-10-: ter voldoening van 3 kwartalen huishuur en hij beloofde schriftelijk om hiervan wekelijks f 1.— te restitueeren. Bijzonder gunstig zal het dus met 's mans financiën wel niet zijn gesteld geweest.

Zoo was de poging van de Directeuren der Aalmoezenierskamer om in overeenstemming met den geest van hunnen tijd armenzorg en werkverschaffing te combineeren reeds na nog geen jaar mislukt. Gezien de ervaringen, die men elders met werkinrichtingen heeft opgedaan, zal men ook hier van meet af aan wel met verlies hebben gewerkt. Voor de werkinrichtingen in Holland heeft Mr. W. C. Mees ⁶⁾ aangetoond, dat de zeer hoge kosten, welke deze inrichtingen met zich medebrachten, bijna overal aanleiding tot een spoedige opheffing waren. In 1806 kenschetste de departementale Armencommissie de werkinrichtingen zelfs als ruïneus. Het is dus wel zeer waarschijnlijk, dat de baten, welke de Regenten blijkens het bovenomschreven accord hadden denken te ontvangen, zijn uitgebleven, ja zelfs, dat het verlies van dusdanigen omvang was, dat men het beter heeft geacht aan de proef ten spoedigste een einde te maken.

Dr. A. J. VAN DE VEN.

NASCHRIFT. Na de verschijning van het Januari-nummer van dit Maandblad was Dr. J. H. Adriani te Utrecht zoo vriendelijk, mij opmerkzaam te maken op de in 1777 door de Gereformeerde (Hervormde) diaconie te dier stede opgerichte spinscholen, in

⁷⁾ De werkinrichtingen voor armen, uit een staatshuishoudkundig oogpunt beschouwd. Rotterdam, 1844. Men zie ook: Het stelsel der werkhuisen voor de armen. Sloet tot Oldhuis. Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek. VIII, blz. 196.

1778 veranderd in een „leer- en fabriekschool“. Gaarne wijs ik ook hier nog op deze poging van kerkelijke zijde tot bestrijding van de werkeloosheid, die reeds terloops door Dr. Adriani is vermeld in het Jaarboekje van „Oud-Utrecht“, t.a.p., blz. 133, en uitvoerig door hem beschreven in het maandblad *Diakonie* 1936, blz. 83. Deze onderneming heeft tot 1788 voortbestaan, maar ook zij is ten slotte in verband met de ongunstige financiële resultaten geliquideerd moeten worden.

BOEKAANKONDIGINGEN.

E. H. ter Kuile, *De Dom van Utrecht*. (Erasmus-librye VI). Maastricht [, 1941]. (70 blzn. met pltn., fign. en plattegr.) 8°.

In de Erasmus-Librye is van de hand van Dr. E. H. ter Kuile verschenen *De Dom van Utrecht*.

Goede prentbriefkaarten en een monografie in zakformaat van den Dom, zooals die in de schaduw van elke groote cathedraal te koop worden aangeboden, zoekt men in Utrecht tevergeefs.

Het overzichtelijke werkje van G. van Klaveren Pzn. is weinig bekend en de inhoud is op enkele punten verouderd. Met de prentbriefkaarten is het, wat de kerk betreft, slecht gesteld: van het inwendige der kerk is geen enkele goede foto in den handel en de afbeeldingen van het uitwendige zijn onduidelijk en onvoldoende in aantal.

Het is dan ook verheugend een beknopte en uitstekende monografie te kunnen aankondigen, waarvan de typografische verzorging bijzonder goed is, hetgeen voor het verpoezen in zulk een boekje van zoo groot belang is. Onder de fotografieën, welke het werkje verluchten, zijn er enkele uit den ouden doos en in den afgebeelden plattegrond schuilen voor den kenner een paar halsstarrige foutjes.

De schrijver verdeelt zijn stof over vier hoofdstukjes, waarvan het eerste de geschiedenis van den Dom tot de Hervorming behandelt. Het tweede hoofdstuk bespreekt de geschiedenis na de Hervorming. In het derde hoofdstuk gaat de schrijver op de architectuur in en het laatste hoofdstuk is gewijd aan de beeldhouwwerken en andere merkwaardigheden in den Dom.

Den schrijver volgend in zijn vlot en duidelijk geschreven werkje, vloeien mij eenige aantekeningen uit de pen.

Op bladzijde 18 handhaaft de schrijver de veronderstelling, dat de Michaelskapel in 1328 reeds was herrezen. Deze algemeen verkondigde doch onaannemelijke stelling is evenwel tijdens de herstellingswerken door vondsten weerlegd.

Dat het schip van den Gothischen Dom in het eerste ontwerp tegen den toren moest aansluiten, is wel aannemelijk, doch dit valt niet af te leiden uit de muurpijlers aan den oostwand van den toren en de daartusschen voorkomende paneelen, zooals de schrijver aanneemt. Indien dit bij den aanvang van den torenbouw nog het voornemen was geweest, dan moest er toch ergens een herinnering of aanduiding van een wezenlijk portaal met deuren onder den toren zijn aan te wijzen. De geheele doorgang is — behalve twee gewelfvakken aan de oostzijde — homogeen werk en,

zoals bij de restauratie duidelijk bleek, met het opgaande metselwerk meegenomen. Dat men met deze murenpijlers een overspanning of een brug tusschen kerk en toren beoogde, is daarentegen wel zeker, terwijl men, om een juist begrip van dezen merkwaardigen oostgevel te krijgen, eigenlijk de afmetingen van het Romaansche schip zou moeten kennen, hetwelk tijdens den torenbouw nog in een goeden staat verkeerde en aan welks afbraak men in een afzienbaren tijd niet kon denken. In aansluiting met dit Romaansche schip was de oostelijke gevelindeeling wellicht zeer logisch.

Op bladzijde 19 teekent de schrijver de koorlantaarn als uitwendig geheel in zandsteen uitgevoerd. Dit is niet juist. De zandsteen dateert van het midden der XIXe eeuw. Het oorspronkelijke werk was opgetrokken uit trachiet, tuf, ledesteen en voor de streepijlers was bovendien van mergel gebruik gemaakt.

Op bladzijde 36 noemt de schrijver de cathedraal te Soissons als voorbeeld voor de samensmelting van koorkapellen met den kooromgang, een stelsel dat te Doornik en Utrecht is toegepast. De herkomst van dit koortype is evenwel een andere en de gelijkenis met Soissons is bij nadere beschouwing zeer gering. Ondergeteekende zou evenwel op eigen publicaties vooruit lopen, indien hij op de verklaring van dezen bijzonderen plattegrond thans zou ingaan.

Het is jammer dat de schrijver, evenals Dr. G. C. Labouchere dit deed in zijn gids „De oude kerken van Utrecht”, den geheelen kooromgang tot één bouwplan rekent (blz. 38). Op dezen plattegrond, die in beginsel zoo volledig afwijkt van

het stelsel van Beauvais-Amiens en Keulen, werd, zooals vooral uit de vormen der piscinae in de koorkapellen overtuigend blijkt, het koor in Keulschen trant opgetrokken. De schrijver maakt hierover een veronderstelling, welke hij zonder bezwaar tot stelling kan promoveeren. Onder Hendrik van Vianden werd de kooromgang gefundeerd, vermoedelijk door den bouwmeester van de Buurkerk, hetgeen door het gebruik van roode wezersteen wordt aanmerkelijk gemaakt, terwijl ook de overeenkomst tusschen het ondergedeelte van de basementen uit de Buurkerk en in den kooromgang van den Dom deze theorie wettigt. Boven deze wezersteen begint de trachiet en de basaltlava. Men doet derhalve beter met te spreken van het eerste en tweede plan voor den kooromgang. Naar het derde plan volgden dan de kapellen aan de zuidzijde van het lange koor en volgens het vierde plan de noordelijke zijbeuk, de sacristie en de toren enz.

De vroege dateering van de rijke zuidelijke kapellen tegenover den loggen maar jongere noordelijken zijbeuk is inderdaad oogenschijnlijk gewaagd. Doch het ontbreken van kapitelen in de zuidelijke koorpartij behoeft daarvoor geen beletsel te zijn, al houden vele kunsthistorici deze kapiteelloosheid voor later, zelfs XVde-eeuwsch werk. In het torenportaal van den Dom te Freiburg is deze kapiteellooze architectuur bij mijn weten het eerst toegepast en dat portaal dateert uit de tweede helft van de XIIIde eeuw. Dat de ontwerpen voor dien toren en den toren te Freiburg zelf aan de Utrechtsche bouwmeesters bekend waren, blijkt uit talloze merkwaardige overeenkomsten.

Op bladzijde 42 zegt de schrijver,

dat er langs den zuidelijken zijbeuk „waarschijnlijk” een traptoren verrees. Dit woord „waarschijnlijk” kan vervallen, de rondgemetselde binnenwand van die wenteltrap is boven het gewelf nog aanwezig.

Op bladzijde 48 begaat de schrijver, die toch een der beste torenkenners in ons land is, een vergissing door de brug, welke ter hoogte van de zoogenaamde Egmondskapel in den Domtoren aan de westzijde de hooge middennis onderbreekt, te beschouwen als een later gebouwde doorloop in de gaanderij. Deze doorloop was er evenals aan de oostzijde reeds bij den bouw, doch men heeft het waarschijnlijk bij de verrijking omstreeks 1500 noodig geoordeeld deze brug tot in het gevelvlak naar voren te brengen. Mogelijk lag een technische reden aan deze verbrede verbindingsbrug ten grondslag.

Zoo zijn er voor den Domkenner nog enkele onvolledigheden, welke ik in de pen houd om vooral niet den indruk te wekken dat dit boekje niet voldoet aan de eischen, waaraan zulk een kleine en voor het belangstellende publiek geschreven monografie moet voldoen.

Niet alleen dat de schrijver er in slaagt de belangrijkheid en de unieke schoonheid van den toren en de kerk steeds duidelijk te schilderen. Ook over wat nog van de rijke inventaris overbleef schrijft hij met dezelfde boeiende bewondering. De muurschildering in de kapel van bisschop Guy van Avesnes verheft zich naar schrijvers meening „verre boven het peil van alle andere middeleeuwsche muurschilderingen van ons land”, waarbij een meesterschap is ontplooid „dat in dit genre zelden of nooit is geëvenaard”.

Als gezegd bestond aan dit werkje

behoefte en nu daarin op zulk een meer dan bevredigende wijze is voorzien, verdient in den kring der belangstellenden voor Oud-Utrecht deze monografie alle aandacht. TH. H. W.

G. A. Evers, *Utrechtsche overleveringen uit de middeleeuwen*. Utrecht, 1941. (132 blzn. met pltn. en fign.) 8°.

Het otium van den heer Evers is in geen deele er een in ledigheid. Kon nog slechts enkele maanden geleden hier zijn „Utrecht als koninklijke residentie” aangekondigd worden, thans moge hetzelfde geschieden met het boekje, welks titel hierboven prijkt.

De trouwe lezers van dit Maandblad zullen bij het ter hand nemen van het werkje zonder twijfel aanstonds een teeken van herkenning geven. Inderdaad zijn ook sommige der 26 overleveringen, die het bevat, in den loop der laatste jaren in ons Maandblad van de hand van zijn redacteur verschenen. Thans vermeerderd, gewijzigd en gebundeld en in en buiten den tekst van een aantal fraaie, ten deele geheel nieuwe, illustraties voorzien, kunnen zij ook een wijderen lezerskring dan dien der leden van „Oud-Utrecht” bereiken, waar zij zeker de aandacht zullen trekken.

Zóó als de korte schetsen zonder veel pretentie hier afgedrukt liggen, zullen zij den lezer niet doen vermoeden, hoeveel speuren en zoeken het den samensteller moet gekost hebben, om de stof er voor uit gedrukte bronnen of uit mondeling overgebrachte overlevering bijeen te garen. Niet in alle behandelde gevallen viel veel te oogsten en ook niet alle vermelde overleveringen leefden, laat staan leven nog, in de volksheerinnering of verbeelding onzer stad, wat niet wegneemt, dat het geheel — aan plaatse-

lijke traditie omspannend, in overeenstemming met het middeleeuwsche overwicht in de betekenissen van Utrechts oude historie, een tijdvak van de vestiging der Romeinsche heerschappij tot in de 16de eeuw — zeker aantrekkelijke lectuur zal kunnen leveren aan den helaas nog steeds niet zoo breedten kring dergenen, die in de stadshistorie en -traditie belang stellen.

Inzonderheid moet in dit verband gedacht worden aan hoofdstuk 2: Het stadswapen — De St. Maartensmantel; 3: De gesloten steen; 6: De hamer van St. Maarten; 11: De stichting van de St. Mariakerk; 12: De bouw van de St. Mariakerk; 13: Het wittebroodskind; 14: De eenhoornen van St. Marie; 15: De afgodsbeeldjes van St. Marie; 18: Jan van den Dom; 19: De venstertouwen in de kloostergang van den Dom; en 19: Kindgenshaven. Immers bij deze overleveringen gaat het om stof, die tast- en zichtbaar gebonden is aan wat het huidige geslacht nog kan aanschouwen, terwijl de rest meestal ontleend is aan het „geleerd“ bedrijf der kroniekschrijvers.

In zijn inleiding tot zijn jongste pennevrucht geeft de heer Evers rekenschap van zijn wijze van samenstelling daarvan. Voor zoover de door hem vermelde overleveringen aan oude kronieken ontleend zijn, is de oudstgedrukte tekst als uitgangspunt genomen, terwijl van oude verhalen, die sinds dien uit den volksmond opgeteekend zijn, van de eerste gedrukte vermelding is gebruik gemaakt.

De redacteur van dit Maandblad mag geluk gewenscht worden met de uitkomsten zijner jongste schatgraving in het rijke goudveld van Utrechts oude historie.

W. A. F. B.

De burgerlijke armverzorging in de gemeente Utrecht van 1900 af tot 1937. Naar officiële bronnen bewerkt door H. Wisman. [Utrecht, 1941]. (VIII en 96 blzn. met tabn. en grafiek) 8°.

Het 300-jarig bestaan van de Stads-Aalmoezenierskamer, in 1928 herdacht, verschaftte destijds den schrijver dezer regelen de welkome aanleiding tot het geven van een beknopt overzicht van de geschiedenis dezer instelling tot ongeveer 1900. Het tijdstip was gunstig; in 1928 was deze geschiedenis weliswaar nog niet geheel afgesloten — dit zou eerst in 1931 geschieden — maar voor iederen ingewijde was het duidelijk, dat een ingrijpende reorganisatie niet lang meer op zich zou doen wachten. In werkelijkheid ging het om een proces, dat reeds jaren lang gaande was als gevolg van de invoering van de nieuwe armenwet op 1 Sept. 1912 en het spoedig daarna uitbreken van den wereldoorlog. Op welke wijze de nieuwe denkbeelden zich zouden ontwikkelen om ten slotte een vaste gedaante te verkrijgen viel in 1928 nog niet te voorspellen en de schrijver dezer regelen besloot dus, zijn geschiedverhaal af te breken bij het begin dezer eeuw; het scheen hem toe, dat de bewerking van de geschiedenis der burgerlijke armenzorg van 1900 af beter zou kunnen geschieden door een schrijver, die na hem komen zou.

Het thans aangekondigde werk mag worden beschouwd als de rechtvaardiging dezer zienswijze. Het overzicht van de periode 1900—1937 moge het vervolg zijn van de geschiedenis der Aalmoezenierskamer, in 1928 als no. 9 van de „Mededeelingen van den Armenraad te Utrecht“ verschenen,

het verschil tusschen deze beide werkjes is zóó groot, dat zij vrijwel geheel los van elkander staan. De periode, die in den Heer Wisman haar geschiedschrijver heeft gevonden, onderscheidt zich zoodanig van de vorige, dat zij een geheel op zich zelve staande beschrijving eischte en het stemt tot voldoening, dat deze thans het licht heeft gezien.

De schr. teekent ons allereerst den toestand, waarin de burgerlijke armenzorg onder vigueur van de armenwet van 1854 gekomen was en de omstandigheden, die den wensch naar herziening steeds levendiger maakten. De Aalmoezenierskamer had in 1901 een nieuwe verordening gekregen, die, rekening houdende met de uitbreiding der gemeente sinds 1856, het aantal Regenten van 9 op 12 had gebracht, maar overigens geen principiële wijzigingen in het stelsel had aangebracht. Na de invoering der armenwet van 1912 zou men een ingrijpende herziening der verordening hebben verwacht; zij bleef echter achterwege. De wijzigingen, in 1913 aangebracht, waren van geringe beteekenis; de functie van Regent bleef dezelfde, hoewel de nieuwe wet geheel nieuwe eischen aan het armbezoek had gesteld. Die eischen ontvingen een sterk verhoogde beteekenis, toen het uitbreken van den oorlog in 1914 de werkzaamheden der Kamer zeer deden toenemen; men trachtte hieraan tegemoet te komen door uitbreiding van het ambtelijk apparaat, maar de medewerking van vrijwillige armbezoekers vond, ondanks de vingerwijzing van art. 21 der armenwet en het pleidooi van het Raadslid Mr. Werker, geen ingang. In de volgende jaren gaf de loop der gebeurtenissen, die de taak der Kamer voortdurend zwaarder maakten, steeds meer aanleiding tot

een gevoel van onbevredigdheid, zoodat het Gemeentebestuur in 1929 overging tot de instelling van een commissie van deskundigen, die in opdracht verkreeg: het dienen van advies omtrent de wenschelijkheid van een totale reorganisatie van de burgerlijke armverzorging in deze gemeente. Het rapport dezer commissie gaf aan B. en W. aanleiding, op 30 Dec. 1930 bij den Gemeenteraad een voordracht tot reorganisatie van het burgerlijk armbestuur in te dienen; de grondige voorbereiding veroorloofde, dat reeds op 8 Jan. 1931 de Raad deze voordracht met slechts geringe wijzigingen aanvaardde.

Hieruit blijkt, dat de periode 1900—1931 nog vrijwel in haar geheel gerekend kan worden als behorende tot het régime, dat door de wet van 1854 beheerscht werd. Dit blijkt ook uit het 2e Hoofdstuk van het thans aangekondigde boek, dat tal van bijzonderheden uit deze periode bevat en bovendien ingaat op onderdeelen als de verzorging van kinderen, ouden van dagen en zieken en op de geschiedenis van het Armhuis in de Doelenstraat. Ook de samenwerking met de Vereeniging tot Verbetering van Armenzorg komt hier ter sprake. De voortdurende verscherping van den moeilijken toestand door den toenemenden groei van het aantal beelden tengevolge van de heerschende werkloosheid wordt beschreven en brengt ons nader tot de algehele reorganisatie, die in 1931 plaats vond en meer in bijzonderheden beschreven wordt. Ook de beteekenis van de Commissie voor onderhoudsplicht van den Armenraad wordt in 't licht gesteld.

Deze tekst, uit 50 bladzijden bestaande, wordt aangevuld door bijlagen, die voor de kennis van deze

periode van belang zijn. Een enkele blik op de tabel, op bl. 52 gegeven, overtuigt ons van de geweldige ontwikkeling der burgerlijke armenzorg gedurende deze periode. Aan onderstand en kosten voor het Tehuis voor ouden van dagen werd in 1900 uitgegeven f 29.055, in 1937 f 2.099.214, derhalve een toename in verhouding van 1 tot ruim 72!

Dit vluchtig overzicht, dat aan vele bijzonderheden voorbijgaat, moge beschouwd worden als een bewijs van het groote belang van dit geschrift, dat door zijn nauwkeurige bewerking den samensteller alle eer aandoet. Wij zijn hem en den Wethouder, den heer Zegers, die hem de opdracht verleende, grooten dank verschuldigd voor deze bijdrage tot de geschiedenis van de burgerlijke armenzorg in deze gemeente.

Het is nu eenmaal het onvermijdelijk bezwaar van alle contemporaine geschiedbeschrijving, dat de handelende personen, onder wie in de eerste plaats de heer Wisman zelf, geheel op den achtergrond treden of zelfs ongenoemd blijven. Als gemeente-ambtenaar was de heer Wisman nog bovendien verplicht, een bijzondere reserve in acht te nemen. Daardoor kon de groote verdienste van den Wethouder, den heer H. A. Bekker, wiens energie en doorzettingsvermogen bij de reorganisatie van 1931 van zooveel betekenis zijn gebleken, in dit geschrift niet de passende hulding vinden; niettemin is dit een belangrijk element in de geschiedenis van deze periode, die door het nageslacht niet mag vergeten worden.

De geschiedenis van het Utrechtsche armwezen is met een belangrijke bijdrage door dit geschrift verrijkt geworden en een woord van warme

dankzegging voor het ons gebodene is hier alleszins op zijn plaats.

J. H. A.

A. van Hulzen en J. Collard, *Utrecht omstreeks 1900*. [Utrecht, 1941]. (112 blzn. met afbn.) obl. 8°.

Het meerendeel der thans levende Utrechtenaren heeft nog de stad gekend, zooals ze in dit boekje staat afgebeeld: de voornaamste straten en pleinen zooals ze er omstreeks het begin dezer eeuw hebben uitgezien.

Bij vergelijking met den tegenwoordigen toestand vereischt het vaak bijzondere aandacht, om zich te oriënteren, bij het beschouwen van de meeste der vijftig stadsgesichten bij den eersten oogopslag de plek te herkennen, die op de afbeelding is weergegeven.

De illustraties zijn een reeks documenten, die de wijziging van het stadsbeeld op treffende wijze demonstreeren, die de verandering doen zien van de stad, waarvan ook de oude stadskern zich in betrekkelijk weinig jaren aan de verlangens van den nieuwen tijd heeft aangepast.

In de inleiding wordt een schets van „het Utrecht van 1900” als „rustige, gemoedelijke provinciestad”, welker inwonertal „tijdens het burgermeesterschap van dr. B. Reiger (1891-1907) pas de 100.000 overschreed”, gegeven; als bijschriften zijn korte toelichtingen, vaak aanhalingen van tijdgenooten, aan de afbeeldingen toegevoegd.

„Utrecht omstreeks 1900” is zoodoende een bezitwaardig boekje geworden voor de velen, die in de ontwikkeling der stad belang stellen, een gewaardeerde herinnering aan de jaren hunner jeugd voor de geboren en getogen Utrechtenaren. E.

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

16 MAART
1942

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

17^e JAARGANG
N° 3

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MEDEDEELING UIT DE VEREENIGING.

Door verschillende omstandigheden is het *niet mogelijk*, de voorloopig op 25 Maart vastgestelde Jaarvergadering op dien dag te doen plaats vinden.

BIJ JAN ELOY BROM'S AFTREDEN ALS CONSERVATOR DER AARTSBISSCHOPPELIJKE MUSEA.

B26g84

Bij de meeste Utrechtenaren is Jan Eloy bekend als de edelsmid, wonend op de Drift in het huis, waar wijlen zijn vader Jan Brom Sr. zijn atelier van kerkelijke kunst had gevestigd en waar ook diens broers (Mgn. Dr. Gisbert Brom en Prof. Dr. Gerard Brom) geregeld in en uit gingen. Ook weten velen, hoe Jan Eloy's bemoeiingen zich behalve met de door hem met zijn broer Leo gedeelde leiding van dat atelier, ook uitstrekken op het terrein van Utrechts stadsschoon en -kunst. De fontein in de Kloostergang, het altaarbeeld in de Willibrorduskapel zijn elk slechts een voortreffelijk staal van de vele door hem ontworpen kunstwerken, die de stad en het gewest van Utrecht sieren.

Voor Utrechts kunstleven en geschiedenis wist hij bij zijn drukke werkzaamheid steeds tijd te vinden. Meerdere jaren (15 jaar) is hij bestuurslid van „Oud-Utrecht”, en eveneens was hij bestuurslid van de voormalige Kunstnijverheidsschool en van de Vereniging „Voor de Kunst”.

In laatstgenoemde hoedanigheid had hij een werkzaam aandeel bij het inrichten van talrijke tentoonstellingen van moderne kunst. In kwesties van herstelling en behoud van monumenten van kunst en geschiedenis volgde hij met groote aandacht den gang van zaken, gaf hij gaarne zijne gewaardeerde aanwijzingen.

Lid van het uitvoerend Comité der St. Willibrordustentoonstelling 1939 had hij weer een werkzaam aandeel in de voorbereiding van deze zeldzaam prachtige expositie. Op zijn voorstel heeft men de ruimte van de Dom-kloostergang daarvoor ingericht. Persoonlijk heeft hij meerdere waardevolle stukken uit